

אין מוקדם ומאוחר בתורה - במדרש

מים ראשונים: "אין מוקדם ומאוחר בתורה" הוא מהכללים המפורסמים שבפרשנות התורה.¹ מה הקשר של כלל זה לפרשת השבוע? כפי שנראה להלן, מקור חשוב לכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" הם פרקים ופסוקים מתחילת ספר במדבר: פרשות במדבר ובהעלותך. ולפי שמצאנו מדרשים ופרשנים לא מעטים הנדרשים לכלל זה, העמדנו דברינו על שתי רגלי ספר במדבר וחלקנו את הדף לשניים: כאן, "אין מוקדם ומאוחר בתורה" במדרשים ובדרשות חז"ל, ובפרשת בהעלותך הבאה עלינו לטובה, [אין מוקדם ומאוחר בתורה – בפרשני המקרא](#). וטובים השניים מן האחד ואין מוקדם ומאוחר בתורה.

וידבר ה' אלמשה במדבר סיני באהל מועד באחד לחודש השני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים לאמר: (במדבר א א).²

וידבר ה' אלמשה במדבר סיני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים באחד לחודש הראשון לאמר: ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו: (במדבר ט א-ב).³

מסכת פסחים דף ו עמודים א-ב – ההוכחה מספר במדבר

תנאי: שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם הפסח שלשים יום, רבן שמעון בן גמליאל אומר: שתי שבתות ... מאי טעמא דרבן שמעון בן גמליאל?⁴ ... אמר רבה בר שימי משמיה דרבינא: מהכא: "וידבר ה' אל משה במדבר סיני בשנה השנית ... בחודש הראשון", וכתב: "ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו" ... אמר רב נחמן בר יצחק: אתיא "מדבר" מ"מדבר". כתיב הכא: "במדבר סיני" וכתב התם: "וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד באחד לחודש השני". מה להלן בראש חודש - אף כאן בראש חודש.⁵

- וניכתוב ברישא דחודש ראשון, והדר ניכתוב דחודש שני! - אמר רב מנשיא בר תחליפא משמיה דרב: זאת אומרת אין מוקדם ומאוחר בתורה.⁶ אמר רב פפא: לא אמרן אלא בתרי ענייני, אבל בחד עניינא, מאי דמוקדם - מוקדם, ומאי דמאוחר - מאוחר. דאי לא תימא הכי - כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט דילמא פרט וכלל הוא.⁷

¹ ובנימה קלילה של בדיחותא, כל פעם שלמורה לא הייתה מענה טוב לשאלה שנשאלה, התשובה הייתה: "אין מוקדם ומאוחר בתורה". (האם זו אכן 'תשובה קלילה' ובניחותא?)

² כך נפתח ספר במדבר, במעין המשך לסיום ספר שמות בו מתוארת חנוכת המשכן באחד לחודש הראשון בשנה השנית לצאת בני ישראל ממצרים (שמות מ יז). הספר אמנם פותח בפסוקים, בדגלים ובמחנות, אבל בפרק ז חוזר על התיאור של הקמת המשכן שבסוף ספר שמות. ומה עם ספר ויקרא בו אין שום אירוע המתוארך בזמן או מועד כלשהו? אם לא נרצה להזדקק לכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה", נצטרך לומר שכל ספר ויקרא, על ציוויו ומיעוט מאורעותיו, נאמר כולו בחודש ניסן בשנה השנייה ליציאת מצרים. או נאמר, שכבר מכאן, מתיארוך התחלת ספר במדבר, אפשר להסיק שאין מוקדם ומאוחר בתורה וחלק מציוויו ספר ויקרא ומאורעותיו אירעו במהלך השנה השנייה לצאת בני ישראל ממצרים ואולי גם בהמשך שנות נדודי ישראל במדבר, כגון המצוות המרובות [שבפרשת קדושים](#), ובהם מצוות: "כי תבואו אל הארץ".

³ הנה, בפרשת בהעלותך, שתי פרשות אחרי פרשתנו, בפרשת פסח שני, מופיע תאריך המוקדם בחודש מהתאריך הפותח את הספר. על כורחנו, לפחות במקרה זה, נזדקק לומר "אין מוקדם ומאוחר בתורה" – הציווי על הפסח השני מיציאת בני ישראל ממצרים (פסח דורות הראשון, שהוא אגב פסח השני והאחרון שקיימו בני ישראל במדבר), ובו מצוות 'פסח שני' למי שלא יכול היה לקיים את הפסח במועדו, קדם למניית עם ישראל ולסדר הדגלים והמחנות. יכולנו אפוא למקם את דברינו גם בפרשת בהעלותך, אלא שזריזים מקדימים למצוות ואין מוקדם ומאוחר בתורה. ופרשת בהעלותך זכתה לדף [אין מוקדם ומאוחר בתורה – בפרשני המקרא](#) וטובים השניים מן האחד.

⁴ מהיכן לקח רבן שמעון בן גמליאל את הדעה שלומדים ודנים בהלכות החג (פסח) שבועיים מראש? ראו שם שלשיטת חכמים ששואלים בהלכות החג שלושים יום מראש (כפי שהתקבל לדורות) יש סמך מפרשת בהעלותך בה משה מצווה על הפסח השני מיציאת מצרים וכבר שם מלמד את דיני פסח שני, שחל שלושים יום מאוחר יותר, ב"ד באייר, למי שהיה טמא או בדרך רחוקה. וכאן עוצרים לרגע ושואלים את המסבים לשולחן שבת: איזו עוד הלכה (מנהג) חשוב של ליל הסדר לומדים מדיני פסח שני? רמז: זו לא הלכה משמאי.

⁵ הראיה לשיטת רבן שמעון בן גמליאל היא משילוב שני הפסוקים שהבאנו בראש דברינו. הפסוק השני, זה שרבה בר שימי מביא הוא העיקר, הוא זה שמדבר על פסח, אבל לא כתוב שזה היה בראשון בחודש. את זה מוסיף רב נחמן בר יצחק ע"י היקש מהפסוק הראשון, שם כתוב "באחד בחודש". מה שם בתחילת החודש, אף כאן בתחילת החודש. ואת כל זה הבאנו בשביל הקטע הבא.

⁶ אגב הדיון הקודם, מעלה הגמרא את השאלה: מדוע מזכירה התורה בתחילת ספר במדבר, תחילה את שאירע בתחילת חודש אייר (בשנה השנייה לצאת בני ישראל ממצרים) ומציינת שזה היה בראש החודש, ותשעה פרקים מאוחר יותר חוזרת התורה אחורה לספר את שאירע בתחילת חודש ניסן? התשובה היא: "אין מוקדם ומאוחר בתורה". כל זה קשור לתירוץ של רב נחמן בר יצחק שלומד שגם הפסוק השני שהבאנו היה בראש החודש (הראשון), אך לא נאריך כאן בשיטה זו. לעניינינו, די לנו התקדים החשוב מהמקרא עצמו של הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה". חודש אייר נזכר לפני ניסן בתחילת ספר במדבר.

⁷ ואיזה משניהם הוא הכלל ואיזה הוא הפרט? רב פפא מגביל את השימוש בכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" להשוואה בין שני עניינים (הלכות, פרשיות) שונים. התורה איננה ספר היסטוריה ולא מקפידה על כרונולוגיה של אירועים. אבל בתוך פרשה מסוימת,

ירושלמי ראש השנה פרק א הלכה א – סדר הזמנים בספרי תרי עשר

ר' לעזר בשם ר' חנינה: אף למלכי אומות העולם אין מונין אלא מניסן. "בששי בשנת שתיים לדריוש" [חגי א טו] – "בשמיני בשנת שתיים לדריוש" [זכריה א א] - נאמר בשמיני בשנת שלוש! חיפה אמר: שמיני נאמר תחילה, אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה.⁸

ירושלמי מגילה פרק א הלכה ה – מגילת אסתר נאמרה בסיני

ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן: שמונים וחמישה זקנים ... היו מצטערין על הדבר הזה. אמרו: כתיב: "אלה המצות אשר צוה ה' את משה" [ויקרא כז לד] - אלו המצות שנצטוונו מפי משה. וכך אמר לנו משה: אין נביא אחר עתיד לחדש לכם דבר מעתה, ומרדכי ואסתר מבקשים לחדש לנו דבר!⁹ לא זהו משם נושאים ונותנים בדבר עד שהאיר הקב"ה את עיניהם ומצאו אותה כתובה בתורה ובנביאים ובכתובים ... רב ור' חנינה ור' יונתן ובר קפרא ור' יהושע בן לוי אמרו: המגילה הזאת נאמרה למשה מסיני, אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה.¹⁰

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח מסכתא דשירה פרשה ז – הרבה במקרא

"אמר אויב", זה היה תחילת הפרשה ולמה נכתב כאן? שאין מוקדם ומאוחר בתורה.¹¹ כיוצא בו "ויהי ביום השמיני קרא משה" [ויקרא ט א] - זו היתה תחילת הפרשה, ולמה נכתב כאן? שאין מוקדם ומאוחר בתורה.¹² כיוצא בו: "בשנת מות המלך עוזיהו" [ישעיה ו א] - זה היה תחילת הפרשה, ולמה נכתב כאן? לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה.¹³ כיוצא בו: "בן אדם עמוד על רגליך" [יחזקאל ב א] ויש אומרים: "בן אדם חוד חידה" (שם יז

בתוך נושא או עניין אחד, אין לומר "אין מוקדם ומאוחר בתורה". שאם לא כן, לא יהיה קיום למידות שבהן התורה נדרשת כמו כלל ופרט. את שיטת רב פפא נבחן עוד להלן. בינתיים, ראוי לציין שמקור זה בגמרא פסחים הוא האזכור היחיד בתלמוד הבבלי של הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה", שמוכרח ומוכח מהפסוקים שבראש ספר במדבר. וגם זה, רק בנספח לדיון "מאימתי שואלים ודורשים בהלכות הפסח"?

⁸ נסביר בתמצית. מעימות בין פסוק בתחילת ספר חגי שמדבר על נבואה שניתנה לו בחודש השישי לשנה השנית למלך דריוש ובין נבואה שניתנה לזכריה, בתחילת ספר, בחודש השמיני של אותה שנה, מנסה הגמרא להוכיח שגם למלכי אומות העולם מונים מחודש ניסן ולא מתשרי (ראו בגמרא שבת פח ע"א): "אמר רבא: הדור קבלוה בימי אחשוורוש, דכתיב: קימו וקבלו היהודים, קיימו את הבעיה ע"י הקדמת נבואת זכריה שהייתה בחודש חשון לזו של חגי שהייתה בחודש אלול בשנה שאחריו (ושניהם על בסיס חודש תשרי כראש השנה למלכי אומות העולם וחשון קודם לאלול). השימוש שעושה הירושלמי כאן בכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" הוא 'קל ופשוט' בהרבה מזה שבבבלי, שהרי כאן מדובר בשני ספרי נביאים שונים שאמנם שולבו לספר אחד (תרי עשר, "אידי דזוטיר מירכס", בבא בתרא יד ע"ב), אבל עדיין אין זה כמו פסוקים קרובים באותו ספר (במדבר).

⁹ ראו דברינו **שמונים וחמישה זקנים היו מצטערים על הדבר הזה** בפורים.

¹⁰ בהשוואה לירושלמי הקודם (ולבבלי), ירושלמי זה עושה שימוש רחב בהרבה בכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה". לא החלפת שתי פרושות בתורה, גם לא שני ספרי נביאים שונים שנכרכו יחד בשל קוטנס, אלא "הקפצת" מגילת אסתר לסיני, למעמד כמעט שווה לחמישה חומשי תורה! (ראו בגמרא שבת פח ע"א): "אמר רבא: הדור קבלוה בימי אחשוורוש, דכתיב: קימו וקבלו היהודים, קיימו מה שקיבלו כבר". ראו בהמשך התלמוד שם מאמר ר' יוחנן ור' יהושע בן לוי שלעיתיד לבוא כל ספרי הנביאים והכתובים יתבטלו, להוציא חמישה חומשי תורה ומגילת אסתר! "נאמר כאן קול גדול ולא יסף ונאמר להלן [אסתר ט כח] וזכרם לא יסוף מזרעם". אבל בזאת, לא מסתיים "אין מוקדם ומאוחר בתורה" בתלמוד הירושלמי. ראו עוד ירושלמי שקלים פרק ו הלכה א (סוטה פרק ח הלכה ג), מחלוקת ר' יהודה ור' מאיר היכן בדיוק היה נתון ספר התורה, לצד הארון מבחוץ כשיטת ר' יהודה או בתוך הארון פנימה. ר' מאיר מסתמך על הפסוק בשמות כה כא: "ונתת את הכפורת על הארון מלמעלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אז הוא נזקק לשנות את מבנה הפסוק: "על דעתיה דר' מאיר דו אמר אין מוקדם ומאוחר בתורה. אלא, ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך, ואח"כ ונתת את הכפורת על הארון מלמעלה". "אין מוקדם ומאוחר בתורה" בתוך אותו פסוק ובניגוד לעמדת רב פפא בבבלי לעיל. סוף דבר, בירושלמי נזכר הביטוי "אין מוקדם ומאוחר בתורה" שלוש פעמים ובהבדלים מרחיקי לכת: החל משינוי פנימי של פסוק בבחינת "סרסוה ופרשה", דרך שינוי סדר הנביאים ברשימת 'תרי עשר' וכלה ב"הצמדת" מגילת אסתר לחמישה חומשי התורה. קשה למצוא מכנה משותף לכל השימושים האלה. מה שחוזר ומעלה את השאלה: מה בעצם משמעות הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה"? מה סיבתו? מה בא זה ללמדנו? למה לא נכתבו הפרשות כסדרן? האם ביקשה התורה להסתיר דבר מה? ואם אכן, איך זה שהפרשן מגלה את שהתורה מסתירה? (שבת צז ע"ב).

¹¹ לא נראה שהכוונה היא שפסוק זה היה צריך להיות תחילת שירת הים, אלא שהיה צריך להקדים אותו, לאחר הפתיחה בשבח ה', היינו לאחר פסוק ד (ראו פרק טו בשמות, שירת הים) ולפני "מרכבות פרעה וחילו ירה בים". ראו פירוש רמב"ן על הפסוק שמחד גיסא מביא חיזוק למדרש זה מהתרגומים לתורה, אבל מאידך גיסא, רמב"ן עצמו מחזיק בשיטתו שאין צורך בכך: "כי מתחילה אמר שטבעו בים ... ואח"כ שב לומר איך נעשה זה". רמב"ן ממעט בשימוש בכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" כפי שראינו ועוד נראה. ואנו נוסיף ונחזק את דבריו שבוודאי כך בשירה שאינה מחויבת לתיאור סדר האירועים אלא לשבח והודיה ולשונה הוא פתוח ומליצי.

¹² כך בתחילת ספר ויקרא. היום השמיני הוא א' בניסן, הוא יום חנוכת המשכן שממשיך את סוף ספר שמות (סדר עולם רבה פרק ז, ראו הערה 1 לעיל) ואולי בו היה צריך להתחיל את ספר ויקרא. (וכל כוונתו גם להקדים גם את פרק ח בספר ויקרא המתאר את שבעת ימי המילואים). מה גם שבתחילת ספר ויקרא כתוב: "ויקרא אל משה ... מאוהל מועד לאמר", משמע שכבר שרתה שכנה באוהל מועד. (וכל ציווי הקרבנות שבפרשות ויקרא וצו יבואו אחרי חנוכת המשכן, אחרי פרשת שמיני). אלא ש"אין מוקדם ומאוחר בתורה". ויש להעיר שכל "ההזות" האלה מתאימות יותר לסדרות הקריאה הקצרות בארץ ישראל ולא לפרשות הגדולות שלנו. ראו **חלוקת הסדרות כאן**.

¹³ שמן הראוי היה להתחיל את ספר ישעיהו בחזיון של פרק ו מה גם ששם מוטלת השליחות על ישעיהו, ככתוב שם בפסוק ח: "וַאֲשַׁמְעֵ אֶת־קוֹל אֲדֹנָי אֱמַר אֶת־מִי אֲשַׁלַּח וּמִי יֵלֶךְ לִנְוִי וְאֶמַר הִנְנִי שְׁלָחִנִי".

(ב) - זה היה תחילת הספר,¹⁴ ולמה נכתב כאן? לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה. כיצא בו: "הלוך וקראת באזני ירושלים לאמר" (ירמיהו ב ב) - זה היה תחילת הספר, ולמה נכתב כאן? מפני שאין מוקדם ומאוחר בתורה. כיצא בו: "גפן בוקק ישראל" (הושע י א) - זה היה תחילת הספר, ולמה נכתב כאן? לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה. כיצא בו: "אני קהלת הייתי מלך בירושלים" (קהלת א יב) - זה היה תחילת הספר, ולמה נכתב כאן? לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה.¹⁵

ספרי במדבר סד פרשת בהעלותך - הר סיני, יציאת מצרים, הכניסה לארץ

"וידבר ה' אל משה במדבר סיני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחודש הראשון לאמר" - בגנות ישראל הכתוב מדבר, שהיה להם אחד עשר חודש שהיו חונים לפני הר סיני וללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה. שבתחילת הספר הוא אומר: "וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד באחד לחודש השני" וכאן הוא אומר "בחודש הראשון" - ללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה.¹⁶ רבי אומר: אין צריך, שהרי כבר נאמר: "ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נושבת" (שמות טז לה) ועדיין לא אכלו. אלא ללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה וללמדך שהיו מונים עם יציאתם ממצרים, שנאמר: "בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים".¹⁷

מדרש אגדה (בובר) במדבר פרשת במדבר פרק א - סיבה לשינוי הסדר

מה ראה משה והקדים פרשה זו לפרשת הפסח ... והלא פרשת הפסח היה בניסן, והיה לו להקדים בפרשה זו קודם לאייר, ולמה עשה כן? לפי שבאותה פרשה נאמר: "ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם וגו'" (במדבר ט ו), ואותה שעה נאמר להם מצות פסח שני לטמאים. לכך לא רצה להתחיל הספר בפרשת טמאים, ומכאן למדנו שאין מוקדם ומאוחר בתורה.¹⁸

¹⁴ זה צריך היה להיות תחילת הספר או שמא בלי תוספת "צריך". זו הייתה בתחילת תחילת הספר ומישהו הזיז ואז באמת צריכים להבין מדוע נעשתה הזזה זו. וכך גם כל התחלות האחרות ולא נתעכב על כולם.

¹⁵ וכך הוא גם במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי טו ט. ובעקבות אזכור ספר קהלת, שם באמת בולט הדבר מאד בפסוק: "אני קהלת הייתי מלך בירושלים" שלא ממוקם בראש הספר, מרחיב בנושא גם מדרש קהלת רבה א יב ומוסיף גם את "אתם ניצבים" (דברים כט ט) שהיה ראוי להיות תחילת ספר דברים, "היום אחל גדלך" (הושע ג ז) שהיה ראוי להיות תחילת ספר יהושע וכן את: "שמעו מלכים האזינו רוזנים" של שירת דבורה (שופטים ה ג) שהיה ראוי להיות תחילת ספר שופטים. ראו שם. נראה שמדרשי מכילתא הם הראשונים שעושים שימוש נרחב למדי בכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה", עד שאנחנו מקבלים זאת כדבר שכיח ופשוט ולא שואלים: למה בעצם? למה בנוי המקרא באופן לא סדור? למה צריך להזדקק לכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה"? האם יש כאן כוונת מכוון שאנו צריכים לנסות להבינה או שמא כלשון מדרש תנחומא תרומה ח שנזכיר להלן: "נעו מעגלותיה לא תדע (משלי ה ו) - מטולטלות הן שביליה של תורה ופרשותיה"? מטולטלות ומטלטלות.

¹⁶ חזרנו אל הפסוקים שהבאנו בראש הדף ולמדרש התנאים עליו שהוא הראשון שמעורר את הבעיה של סדר האירועים בתחילת ספר במדבר, עליה הצבענו בראש דברינו. מה נלמד ממדרש זה שלא למדנו עד כאן? האחד, שהוא מנסה לתת טעם לשימוש בכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה". בגנות ישראל הכתוב מדבר ששהו יותר מדי זמן מול הר סיני ולא מיהרו ללכת לארץ ישראל. כאילו כבר קנו להם שביטה במדבר והתרגלו לחיות בו ("לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן", כולל לימוד המצוות "כי תבואו אל הארץ"...). הקב"ה היה צריך לעורר אותם להיפקד, להסתדר בדגלים ובמחנות כראוי להליכה מסודרת במדבר והכנה לכיבוש הארץ. לפיכך פתח ספר במדבר בתיאור המחנות והדגלים ודחה את הציור על הפסח להמשך הספר. הגר"א אגב מגיה כאן "בשבח ישראל הכתוב מדבר" וכוונתו, כך נראה, שישבו ולמדו והתעמקו בתורה (ואדרבא, נסיעתם מהר ה' היא הגנות "כתינוק הבורח מבית הספר", אגדה שמביא רמב"ן בפירושו לבמדבר י לה. ראו דברינו [שבעה ספרי תורה](#) וכן [ויהי בנסוע הארון](#) בפרשת בהעלותך). הדבר השני שלמדנו ממדרש ספרי זה הוא שאין מוקדם ומאוחר גם במדרש עצמו, שהרי הוא מחליף את שני הפסוקים ומביא את הדרשה על גנות ישראל שנסעו מהר סיני אחרי אחד עשר חודש, על הפסוק שבפרשת בהעלותך ולא על הפסוק שבפרשתנו. גם על שיבושי מעתיקי ועורכי המדרשים צריך כנראה לפעמים לומר "אין מוקדם ומאוחר בתורה" וכמנהג הגבאים שמעלים הקרואים לתורה בשמחת תורה ...

¹⁷ רבי מביא מקור נוסף לכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה", מהפסוק בתחילת ירידת המן בפרשת בשלח, אשר מתאר מראש את אכילת המן ארבעים שנה עד הכניסה לארץ. כך הבנו את המילים "ועדיין לא אכלו". אז מה החידוש בפרשתנו? שמונים את סדר השנים מיציאת מצרים. ומה החידוש בספר יהושע בו מסופר שהפסיקו לאכול את המן שירד להם ביציאת מצרים? שמכאן ואילך "התחילו מונים לביאתם, שנאמר: כי תבואו אל הארץ (ויקרא כג י)". והוא ממשיך שם במניות נוספות כל פעם שחל אירוע חשוב בתולדות העם השתנה בסיס הלוח: "בנה הבית התחילו מונים לבנינו ... חרב הבית התחילו מונים לחורבנו ... תקף עליהם עול השיעבוד התחילו מונים לשיעבודם וכו'". נראה שבכך הוא גולש שם לנושא אחר, אבל בפרשתנו, חילוף הזמנים של תחילת ספר במדבר, אשר כופה עלינו להשתמש בכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה", קשור לדגש של התורה על מניית תולדות עם ישראל לפי יציאת מצרים. ראו אזכור זה, יחד עם אזכור מלכות שלמה, בעת תחילת בניין בית ראשון, מלכים א ו א: "וַיְהִי בְשִׁמוֹנִים שָׁנָה וַאֲרָבֶּעַ מאות שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם בְּשָׁנָה הָרְבִיעִית בַּחֹדֶשׁ זֶה הָיָה הַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי לְמַלְךְ שְׁלֹמֹה עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן הַבַּיִת לַה'". ועדיין דרשת רבי צריכה עיון, למה צריך לשנות את סדר האירועים בתורה ולהזדקק לכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" בשביל להדגיש את מניית השנים ליציאת מצרים.

¹⁸ הרי לנו שוב שאי אפשר סתם לומר "אין מוקדם ומאוחר בתורה" וצריך למצוא סיבה מדוע התורה משנה את סדרי האירועים. וכלשון מדרש פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) פרשת במדבר פא ע"ב: "למדנו שלא ניתנה התורה אלא לידרש". שני מקורות אלה, שאולי כבר גולשים אל פרשני המקרא, מסכימים כאמור שאי אפשר סתם לומר "אין מוקדם ומאוחר בתורה" וצריך למצוא לכך סיבה או מסר. מדרש אגדה (בובר) נותן סיבה שלילית, שלא לפתוח את ספר במדבר בפרשה הדנה בטומאה. פסיקתא זוטרתא נותן תשובה חיובית, שמחזירה אותנו לשיטת רבי בספרי לעיל: אזכור יציאת מצרים. וכדבריו: "לצאתם מארץ מצרים. שלא תאמר להקמת המשכן הוא המנין. ד"א לצאתם מארץ מצרים יציאתם מארץ מצרים גרמה להתייחסם לדגלים. באותה שעה אמר לו לך

פסיקתא רבתי (איש שלום) פסקא כב י' הדברות פ' תינותא – בעשרת הדברות

כמה דברות שמעו ישראל מפי הגבורה? רבי יהושע בן לוי אומר: שתי דברות, ורבנין אמרין כל הדברות שמעו ישראל מפי הגבורה. אחר כל הדברות מה כתוב? "ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות" (שמות כ טז). מה ענה לה ר' יהושע בן לוי? פליג, שאין מוקדם ומאוחר בתורה.¹⁹

שיר השירים רבה פרשה א ישקני מנשיקות פיהו – בהפרדה בעשרת הדברות

פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך – דברים שראו עיניך איך היה הדיבור מדבר עמך – ... ר' יהושע בן לוי ורבנין. ר' יהושע אומר: שני דבורים שמעו ישראל מפי הקב"ה. ורבנין אמרין: כל הדברות שמעו ישראל מפי הקב"ה. רבי יהושע בן לוי אמר: טעמין דרבנין: אחר כל הדברות כתיב: "דבר אתה עמנו ונשמעה". מה עבד לה רבי יהושע בן לוי? פליג, שאין מוקדם ומאוחר בתורה.

- או אינו מדבר: "דבר אתה עמנו ונשמעה" אלא לאחר שנים ושלושה דברות? ר' עזריה ורבי יהודה ברבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי - תפסו שיטתיה. אמרי: כתוב: "תורה צוה לנו משה" - כל התורה כולה שש מאות ושלוש עשרה מצות הוי. בגימטריא "תורה" עולה שש מאות ואחת עשרה מצות דבר עמנו משה. ברם "אנכי ולא יהיה לך" לא שמענו מפי משה אלא מפי הקב"ה, הוי: "ישקני מנשיקות פיהו".²⁰

מדרש תהלים (שומר טוב; בור) מזמור ג – מלכתחילה לא על הסדר²¹

[ב] דבר אחר: "מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום" (תהלים ג א). זהו שאמר הכתוב: לא ידע אנוש ערכה (איוב כח יג), אמר ר' אלעזר: לא ניתנו פרשיותיה של תורה על הסדר, שאם ניתנו על הסדר, כל מי שהוא קורא בהם היה יכול להחיות מתים, ולעשות מופתים, לכך נתעלמה סדורה של תורה. והוא גלוי לפני הקב"ה, שנאמר: "ומי כמוני יקרא ויגידה ויערכה ליי" (ישעיה מד ז).²²

ר' יעקב בשם ר' אחא אמר: למה נסמכה פרשת גוג ומגוג לפרשת אבשלום? לומר לך, שקשה הבן הרע לאביו יותר ממלחמות גוג ומגוג.²³ ר' יהושע בן לוי ביקש לישב על הספר הזה, יצאת בת קול ואמרה: אל תפיחי את

אמור להם לישראל: שא"ל. שאו וסעו (ראש ורגליים). אמנם גם הפסוק (השני שהבאנו בראש הדף) על פסח דורות הראשון והציווי על פסח שני קשור בהחלט ליציאת מצרים. אבל התורה מעדיפה את הפסוק הראשון, את המחנות והדגלים, את ההכנות למסע לארץ המובטחת, את המבט קדימה, את המנייה ליציאת מצרים שבמהרה תוחלף במנייה לכניסה לארץ, שתוקר בתורה למנייה לבניית הבית. ומכאן אולי סיוע לשיטת רבי בספרי, כולל גנותם של ישראל שלא הזדרזו ללכת לארץ. ומכאן גם הנפילה הגדולה של המתאוננים, המתאווים ופרשת המרגלים שיבואו בהמשך הספר. התורה יצאה מסדורה ומגדרה לצורך תיאור המסע לארץ, ואתם ...
¹⁹ ראו גמרא מכות כד ע"א, דרשת רבי שמלאי על **תרי"ג מצוות** ואחריו דרשת רב המנונא: "תורה צוה לנו משה מורשה - תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי הוי, אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום". ובגמרא הוריות ח ע"א, משמע ששיטת ר' יהושע בן לוי (אמורא) יסודה בבית מדרשו של ר' ישמעאל התנא: "דבי רבי תנא: אמר קרא: אשר דבר ה' אל משה, וכתוב: אשר צוה ה' אליכם ביד משה - איזו היא מצוה שהיא בדיבורו של הקב"ה וצוה על ידי משה? הוי אומר: זו עבודת כוכבים, דתנא רבי ישמעאל: אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום". (הוא ר' ישמעאל שאומר שעל עבודה זרה אין מצווה למסור את הנפש - יעבור ואל ייהרג, סנהדרין עד ע"א). והדברים מושרשים עמוק במדרש כשיטה פשוטה - שמות רבה מב ח ("לא היה להם לחטוא אלא בשלי?"), דברים רבה ועוד. אבל כאן מסתבר שזו שיטת יחיד של ר' יהושע בן לוי וחכמים (רבנן) חולקים עליו, עד שר' יהושע בן לוי נזקק לכלל אין מוקדם ומאוחר בתורה על מנת לקיים את שיטתו.

²⁰ פסיקתא רבתי איננו המקור היחיד לצורך בכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" על מנת להעביר סכין חדה בין שני הדברות הראשונים ובין השאר. ממדרש שיר השירים רבה נראה שהסכין לא הייתה מספיק חדה ונזקקה לחיזוק מדרשות נוספות ומגימטריות. נראה שלכתחילה חכמים לא אהבו את החלוקה של עשרת הדברות לאלה שמעו מפי הגבורה ואלה שמעו מפי משה. ראו שמות רבה כח ג, המבוסס היטב על פסוקי התורה בחצי השני של פרק יט בשמות, כיצד הקב"ה מנסה להוציא את משה מהתמונה על מנת לדבר ישירות עם העם. ראו גם מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ב: "מה אמרו ישראל למשה לאמר למקום? אלא אמרו: רצוננו לשמוע מפי מלכנו, לא דומה שומע מפי פרגוד לשומע מפי המלך". אבל לבסוף, ניצחה גישתו המצמצמת של ר' יהושע בן לוי, מגדולי הדרשנים האמוראים, ומצאנו לה סמך בדרשות נוספות ואף מבית מדרשו של ר' ישמעאל כפי שראינו בגמרא הוריות בהערה הקודמת. ראו דברי הסניגוריה של משה בשמות רבה מג ה, כשעברו בני ישראל גם על שני דברות אלה שמעו ישירות מפי הגבורה: "אמר משה: ריבון העולם, כך אמרת בסיני: אנכי ה' אלהיך! - אלהיכם לא נאמר. לא לי אמרת? שמא להם אמרת?". נראה שעל כל זה יש לדרוש ולהאריך בחג השבועות - מתן תורה המתקרב, ובא וחל ברוב שנים רגילות (שאינן מעוברות) בין פרשת במדבר ובין פרשת בהעלותך שבהן טמון הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה".

²¹ הדרשה שלהלן קצת מורכבת ואין היא קשורה בהכרח לנושא שלנו, אך סמוכים ובטוחים אנו ששואבי המים ידלוה בשמחה ובששון. נוסח התורה וסדר פרשיותיה שבידינו הוא במכוון "לא על הסדר" (הכרונולוגי) הנכון. הסדר הנכון של פרשות התורה הוא מסודותיה הכמוסים. מי שהיה מגלה (להלן "מיישב") סדר זה היה יכול לעשות ניסים ומופתים. סדר פרשות התורה כפי שהוא לפנינו הוא הסדר האנושי. מתחתיו מתחבא הסדר (הסתר) האלוהי. רמב"ן יאמר שאין הכי נמי, אותנו מעניין הסדר האנושי, עבורנו כבני אדם "אין מוקדם ומאוחר בתורה". אל תיעקרנה פרשות התורה ממקומן. רש"י יאמר הנה המקור והצידוק לכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה". הסדר שלפנינו איננו תמיד הסדר הנכון ולמען פירוש המקרא וביאורו, יש לעתים צורך ורשות להציג סדר אחר. ובאשר לחשש של ר' אלעזר שמא נתחיל "להחיות מתים ולעשות מופתים", אפשר לסמוך על קוצר שכלנו ומיעוט דעתנו.

²³ הכוונה לסמיכות של פרק ב בתהלים: "למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק: יתיצבו מלכי ארץ וירזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו: ננתקה את מוקדותימו ונשליכה מננו עבתימו" - שהוא מלחמת גוג ומגוג, עם מלחמת אבשלום בפרק ג: "מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנ".

הישן.²⁴ ר' ישמעאל בקש לישב על הספר הזה לפני רבו, אמר: כתיב: "סמוכים לעד לעולם עשויים באמת וישר" (תהלים קיא ח).²⁵

שבת שלום

מחלקי המים

סוף דבר לא הכל נשמע: לא התיימרנו להקיף נושא נכבד זה בגיליון קצר אחד, שמן הסתם כבר חקרו ודנו בו גדולים וטובים מאיתנו: מה משמעותו של הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" ולמה מביא אותנו המקרא להזדקק לו? "מה המסר" בלשונו היום? למה באמת אין הדברים מופיעים בתורה כסדרם הכרונולוגי והענייני? במה שונה תשובת כל המקורות שהבאנו מ'התשובה הקלילה' של המורה לתורה? לספר מקיף בנושא, ראו [יצחק גוטליב, יש סדר למקרא, אונ' בר-אילן 2009](#).

מים אחרונים: נושא נכבד שנראה קשור לנושא שלנו הוא מחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש בגמרא גיטין ס"א אם התורה ניתנה בבת אחת כספר שלם וחתום, או כל פרשה בנפרד ורק בסוף ימיו של משה נאסף הכל וקובץ בספר התורה השלם: "אמר ר' יוחנן משום רבי בנאה: תורה - מגילה מגילה ניתנה, שנאמר: אז אמרתי הנה באתי במגילת ספר כתוב עלי (תהלים מ ח); ר' שמעון בן לקיש אומר: תורה - חתומה ניתנה, שנאמר: לקוח את ספר התורה הזאת". ראו דברינו [תורה חתומה ניתנה או מגילה מגילה ניתנה](#) בפרשת משפטים. סביר שיש קשר בין שתי שיטות אלה ובין הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" והנושא דורש עיון נוסף. נראה שגם המחלוקת אם דורשים או לא דורשים סמוכים בתורה, קשורה קשר הדוק לנושא.

²⁴ הַיָּשָׁן או הַיָּשָׁן. להפיח הוא להשיב רוח (שיר השירים ד טז). אל תעירו את מי שַׁיָּשָׁן או אל תערערו את המסורת - את הַיָּשָׁן. דרשה זו של ר' יעקב בשם ר' אחא יכולה לעמוד בפני עצמה ואינה קשורה בהכרח לנושא הקודם של סדר (מיקום) פרשיות התורה. רש"י ורמב"ן שחולקים באשר לשימוש בכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה", יכולים שניהם להסכים שדורשים או לא דורשים סמוכים בתורה, בכל מקום לגופו ובהתאם לעניין (בגמרא, זו מחלוקת אמוראים ראו ברכות י"ע"א), אך עורך מדרש תהלים עשה כאן מלאכת מחשבת של דרשת סמוכים כפולה. הוא מסמך את דרשת הסמוכים של ר' יעקב בשם ר' אחא לדרשת סדר פרשות התורה של ר' אלעזר. ('סמוכים ע"ג סמוכים'). הצמדה (הסמכה) זו יוצרת מתח מעניין. אם סדר הפרשות בתורה שלפנינו איננו הסדר "הנכון", מה פשר דרשת סמוכים? ואם הוא הנכון, בקטעים מסוימים בתורה, הרי שדרשה כזו היא עצמה 'מסוכנת'! נראה שעורך הדרשה (המשולבת) מבקש ללמדנו את גבולות הדרשה והפירוש שהם לעיתים קרובות הליכה בשביל צר, שלג מכאן ואור מכאן (ירושלמי חגיגה ב א, בקשר לארבעה שנכנסו בפרדס). בוודאי שלסדר פרשות התורה יש סיבה ויש מטרה. אין זה סדר אקראי. את הסדר האלוהי לא נדע, ולפיכך לא נוכל לדרוש עליו 'סמוכים'. את הסמוכים של הסדר האנושי ניתן לחקור, אבל גם זה בגבולות. לפיכך, כאשר ר' יהושע בן לוי ור' ישמעאל מבקשים "לישב על הספר הזה" (תהלים, לא התורה), היינו לדרוש בו סמוכים וְלִישֵׁב את סתריה, יוצאת בת קול ואומרת להם: עד כאן. אל תעירו ואל תעוררו - לא בכתובים וקל וחומר לא בנביאים ובתורה.